

ארכיון מעין צבי

תיעוד חברים ברשם קול

## ריטה פרידמן

### זכרונות חיים

בשנים: נולדה ב 14.9.1936-2004

---

הוקלט בשנת: 2004  
עריכה ריטה פרידמן

מספרי קלטות: 234  
ראיון ע"י אווה אדוריאן  
הדפסה: מירה סובר

מאי 2004.1 234.1

## ריטה פרידמן

### רקע משפחתי

שמי ריטה פרידמן מבית סוּגָר. נולדתי בלונדון ב 14.9.36.

אבי – היימן נולד בלונדון.

אמא – דוריס – דבורה מבית וולף, נולדה ב 1906 בסוקול (גליציה)

הוריו של אבא הגיעו ללונדון ב 1905 בעקבות אחיו הגדול שהגר מליטה..

אבי נולד SOHO, שכונת לונדון, בה גרו מהגרים מארצות רבות בעיקר מאיטליה ויהודים. הוא גדל בבית שלא היה דתי אם כי הוא למד ב Jewich Free School. אבא עוד זוכר שבמלחמת העולם הראשונה, כשהיו הפגנות בלונדון, הסתובב ברחוב שוטר על אופניים וצפץ במשרוקית, כדי שהאוכלוסיה תתפוס מחסה. אבא היה גזרן מומחה. בבגד מבד משבצות לא הרגישו אפילו אפוא התפר - - כל כך הוא היה מדייק. אבי עבד במקצוע עד גיל 72, הוא היה נעזר בעוזר, כאשר שכבות הבד היו עבות מידי.

אבא אהב ללמוד, לקרוא ספרים וביקר במוזיאונים. גם אני הצטרפתי אליו. היינו נוהגים לנצל את ימי ראשון לביקורים אליהם. לעומת זה לא היתה לאמא הבנה והתעניינות בזה. היא היתה בשלנית יוצאת מן הכלל. היא היתה גם תופרת עצמאית של בגדי ילדים. מאוחר יותר קיבלה עבודות מפירמות אחרות. ההורים שלי גרו בבית שהיה שלהם, אבל ב 1942 הבית נהרס בהפגזות. אבא היה מגויס לצבא ואמא עברה לגור אתנו, הילדים, אצל סבא וסבתא – אשר המשיכו לגור שם עד סוף ימי חייהם. הסבתא, אמא של אמא שלי, היתה בשלנית ידועה והבית היה תמיד מלא אורחים, שהעריכו מאוד את המאכלים שלה. סבא היה מעורב בחיי הקהילה המקומית. בזמן ההפגזות במלחמת עולם השניה היינו יורדים למקלט במרתף קר. שם חליתי וחשדו שיש לי שחפת. נשלחתי לבית חולים High word Hospital For Children לתקופה של שנה – כשאני בשה"כ בת 6. גם אחי הקטן ממני הועבר לבית ילדים של הקהילה היהודית – מחוץ ללונדון המופגזת. גם אותי הביאו ב 1943 אחרי ששחררתי מבית החולים, ל Ascot. שם נשארתי עד סוף המלחמה. בבית של Ascot גרו ילדי ביה"ס מלונדון שפונו. זה היה בית גדול עם גן פרחים, עצים ונדנדות.

אינני זוכרת דבר מהתקופה הזאת, חוץ מביקורים של אימא – פעם בשבועיים, כי כל שבוע היא היתה מבקרת את אחד הילדים שלה, כך זה היה גם אצל יתר הילדים ואנחנו קיבלנו את זה כמובן מאליו. באנגליה מתחילים ללמוד בביה"ס

בגיל 5. את הילדים פינו וסידרו במסגרת כיתתית יחד עם המורות שלהם. זכורה לי חגיגת חג המולד, היה שמח ואני השתתפתי, כי לא הייתי אז מודעת לכך שאני יהודיה. זה נודע לי רק אחרי המלחמה. הייתי ילדה מאוד סגורה- אולי בעקבות הניתוק מההורים. היה לי מאוד קשה להתבטא ולגלות רגשות. כשנגמרה המלחמה חזרנו הביתה לבית סבתא, מקום בו אימא התגוררה בו. סבא בינתיים נפטר ב-1944. אבא השתחרר רק ב-1946. כאשר הוא היה אמור להגיע, חיכינו לו על יד הבית – עמדנו, אחי ואני, עם תמונתו כי פשוט לא זכרנו אותו.

### ילדות – נעורים

אחרי שובו חזרו החיים למסלול הרגיל ואנחנו ביקרנו בבית ספר בקרבת מקום. בבית הספר היו לומדים מ 8:00 – 16:00 עם הפסקה לארוחת צהרים ואנחנו הלכנו לאכול הביתה, את האוכל הטוב של אמא.. באנגליה היתה אז הקצבה לאוכל ולבגדים, הכל ניתן ע"י תלוישים, אבל אימא תמיד השיגה פרודוקטים, לשפר את האוכל והיא בישלה אוכל מצוין ממש מכלום. אמא שלי נהגה להתבטא לגבי הרבה דברים כמו: "ילדה יהודייה לא מתנהגת כך." בגיל 10 נרשמתי למועדון יהודי, שם ביקרתי פעמיים בשבוע. היו ויכוחים בבית, אבל גם אני ידעתי לעמוד על שלי ולא נכנעתי. במועדון נוצר חוג בו מצאתי את הקשרים החברתיים שלי, יש לי עדיין חברות, אתן אני בקשר במשך כל השנים – עד היום הזה. המועדון הוקם בהתחלת המאה עבור המהגרים היהודיים. הקהילה המקומית רצתה "לחנך" אותם להיות אנגלים טובים, כדי שלא יעשו "בושות". היו שם חוגים שונים, התנהלו פעולות ספורט וגם ניהלנו דיונים שונים. אני הייתי מאוד פעילה בספורט, גם בבית הספר. התאמנו לפני ואחרי ביה"ס – כך שאני הייתי מאוד עסוקה. אמא שלי דאגה לי, שאהיה תמיד לבושה מספיק חם. יצאתי מהבית תמיד עם גרביים ארוכות – אבל בכיסי לקחתי תמיד זוג גרביים קצרות- כמו שלבשו יתר הילדים. במועדון היינו פעילים גם בסופי שבוע, טיילנו בסביבה, דבר שגרם לגיבוש חברתי בין בנים ובנות. ביה"ס התיכון שלי היה בית ספר מקצועי. התחלתי עם ציונים טובים, אבל במשך השנים ירדו ההישגים שלי. בגיל 15 החלטתי לעזוב את ביה"ס רציתי מאוד ללמוד אומנות ועיצוב. אבל הורי התנגדו וכך ויתרתי על המשך הלימודים בכלל ובמקום זה הלכתי לעבוד בעבודה משרדית. גם קודם עשיתי בסופי שבוע שכפולים בכל-בו – כדי להרוויח דמי כיס לעצמי. זה היה מאוד מקובל בזמנים ההם. אחרי שהתחלתי להרוויח כסף, היינו מארגנים לעצמנו, כמה חברות וחברים מהמועדון,

נסיעות. טיילנו גם בצרפת, בהולנד ובלגיה. היינו לנים באכסניות הנוער, תמיד היינו מזמינים את המקומות מראש והכל התנהל בצורה מאוד מסודרת. החברה שלי התרחבה. שמעתי רבות על ישראל, גם קראתי הרבה ספרים ועיתונים התעניינתי בכיוונים שונים. לא אהבתי את סגנון חיי הקהילה והיהודים באנגליה שחיו בנפרד כמו בגטו, לכן לא ראיתי את עתידי שם.

### נסיעה לארץ

ב 1956 התחלתי לארגן כמה חברות כדי לנסוע לארץ. אמא לא התלהבה מהרעיון, אבל הצלחתי לשכנע אותה שזה רק לזמן קצר. הסוכנות אירגנה סמינר למדריכי חו"ל שלמדו במשך 6 חודשים ואחר כך הדריכו במשך 6 חודשים בכל מיני מסגרות בארץ, לפני שהיו חוזרים לחו"ל. התוכנית קסמה לי, היות וכבר הדרכתי במועדון בלונדון

### האולפן במעין צבי

אמא לא הסכימה לקורס של שנה, וכך הגענו לפשרה ללמוד באולפן לעברית במשך חצי שנה. בדרך זו הגעתי למעין צבי לאולפן. כאן הכרתי את בעלי לעתיד. במרץ 1957 הגעתי לנמל. הנסיעה לקיבוץ היתה הפתעה עבורי. אני חיכיתי להגיע לארץ חצי מדברית אך במקום זה ראיתי נוף ירוק ויפה. אהבתי לגור עם חברות האולפן בחדר בצריף. היה זה מפגש עם צעירים מכל העולם והיה מאוד מעניין. גם המפגש עם חברים, שבעצמם באו מכל מיני ארצות היה מעניין למרות בעיות השפה. עבדתי בעיקר בבנות-אחרי הצהרים ובתום העבודה הלכנו לים. משם חזרנו ברגל לקיבוץ. למדנו בשתי כיתות – אני שלא ידעתי אף מילה בעברית, הייתי בכיתה א'. המורה שלנו היתה רבקה שטולצמן. כאשר היא חלתה החליפו אותה הרבה מורים – מאיר זרמי, תרצה גורס ועוד. המדריכים היו קלרן והנס ארמן. נהנינו מהיחס הטוב אלינו. טיילנו הרבה בסביבה, טיולים יפים. צפינו גם במצעד יום העצמאות. עלינו על הגגות ומשם ראינו נהדר את הכל, גם התרגשתי מאוד והרושם היה רב. התרשמתי לטובה מצורת החיים בקיבוץ. אהבתי את ה"ביחד" גם בעבודה וגם בחיי החברה והחינוך המשותף מצא חן בעיני – כי חשבתי שזה מונע מהילדים כל מיני לחצים מצד ההורים. דרך חיים זו איפשרה לנשים להיות פעילות ולמלא תפקידים שונים. רוב הנשים לא מיצו את האפשרות הזו – כולל אותי. בעצם אינני יודעת למה. התפקידים המסורתיים של נשים טופלו במשותף – כמו בישול, כביסה וטיפול בילדים, כך שאישה היתה פנויה יותר לתפקידים בקיבוץ. נראה לי שהבחורים לא היו כל כך מעוניינים בכך.

### הכרות עם צבי

באולפן היו מיוחדים עם צעירי הקיבוץ כך הכרתי את צבי. התאהבנו והחלטנו לחיות ביחד. אחרי כמה חודשים התכוונו להתחתן. בינתיים נגמר האולפן ואני נשארתי בקיבוץ. מועד החתונה היה מותנה בגמר בניית חדר האוכל, כי בחדר האוכל הישן לא היה מספיק מקום לאורחים. עם הורי התכתבנו, כי לא היה עדיין קשר טלפוני. הם לא היו שבעי רצון מהרעיון שאחיה בקיבוץ, אבל זה לא השפיע על החלטתי.

### החתונה

הורי לא יכלו להגיע לחתונתי ועל כן נשארתי ביום חשוב זה בלי משפחתי. זאת היתה הרגשה קשה עבורי. למרות הכל אמא שלחה שמלת חתונה נהדרת, שהיא תפרה בעצמה. אמא שלי תפרה לי במשך כל השנים את כל בגדי והיא ידעה בדיוק את המידות – לכן התאימה לי השמלה מצוין.

בחתונה הכרתי את כל המשפחה הרחבה של צבי. את הוריו ואת הסבים הכרתי כבר מקודם. בחתונה השתתף כל הקיבוץ, כולל חברת הנוער. היו נוהגים להכין הצגה ותוכנית לערב החתונה. בתינו היה בית פתוח והחבריה נהגו להתאסף יום יום אצלנו על כוס קפה או אבטיח – היינו כעין מועדון הצעירים. המפגשים האלה נמשכו במשך שנים- אפילו כשהייתי מאוד עייפה, אחרי הלידה של עופר, אבל זה לא הפריע לחבריה להישאר, כשאני הלכתי כבר לישון.

### ביקור באנגליה

אחרי החתונה החלטנו לבקר באנגליה. היו לי קצת חסכוניות וזה אפשר לנו נסיעה באוניה. המפגש עם ההורים היה מאוד מרגש – שמחנו שוב להיות ביחד ושהורי גם יכלו להכיר את צבי. היינו אצלם 3 חודשים, בילינו, טיילנו אבל למרות קבלת הפנים היפה באנגליה היינו נחושים לחזור לארץ. ההורים לא הבינו את אורח החיים הקיבוצי הם התרשמו שזה כמו מחנה צבאי ושלאדם בו אין מה להגיד או להחליט בעצמו. חברים של הורי הגיעו פעם במפתיע לבקר אותנו בקיבוץ. בדיוק באותו היום היתה לי תורנות שטיפת כלים. זה היה עוד בחדר האוכל הישן, בו התנאים היו מתפירים. אורחי התרשמו לא לטובה ומסרו דו"ח לא חיובי להורים שלי.

### בחזרה למעין צבי

לקראת סוף האולפן התחלתי לעבוד בבתי הילדים. עבדתי בפעוטון ונהניתי מהעבודה הזאת אחר כך עבדתי בחדר האוכל – מטבח. עבדתי בשני המקומות. אחרי החזרה מאנגליה התחלתי לעבוד עם לני מניב בגן הילדים שעמדו להתחיל ללמוד בכיתה א'. היא היתה מאוד אימהית והסתדרנו ביחד מצוין. היו לנו הרבה דברים במשותף, כי לני גדלה בתור ילדה באנגליה. השתדלנו לשפר את האוכל הדל, שתינו אהבנו לבשל ובחופשים היינו חייבות להעסיק את הילדים. היינו הולכים אתם ברגל לים, ביקרנו את ענפי המשק החקלאיים, התרחצנו בתעלות של המים הקרים המיועדים להשקאה. <sup>האנדרה</sup>

### לידות הילדים

עופר – הבן הבכור שלי – נולד ב 30.4.59. גרנו בצריף בלי שירותים ובהריון הצטרכתי לרוץ כל פעם החוצה. ולמרות ההריון התקלחתי במקלחת המשותפת יחד עם יתר הבחורות, ולא ראיתי בזה שום דבר מיוחד. ילדתי בבית היולדות בחדרה. אחרי הלידה היו מעבירים את היולדת באלונקה לקומה השניה. כבר לפני הלידה היתה במעין הכנה לקראת הלידה. מרים בחן למדה בארצות הברית שיטות, שלא היו כל כך מקובלות בארץ. היא גם התמחתה להיות יולדת וזאת היתה עזרה גדולה מאוד עבורי. כשחזרתי מבית היולדות הביתה מסרתי את עופר ישר לבית התינוקות. כך היה מקובל ואני קיבלתי את זה כמובן מאליו. המטפלת היתה שולמית דר (גונדרמן) שהיתה מטפלת נהדרת. את השקט והשלווה שלה היא הצליחה להעביר לכל האמהות. הינקתי את עופר כ 6 חודשים. חופש לידה ניתן ל 6 שבועות. כך שהיום שלי התחיל בשעה 6 בבוקר כדי להניק ובמטבח עבדתי מ - 7:00 עד 15:00. גם הייתי הולכת כל פעם לשעה להנקה. עופר אכל את הארוחה האחרונה נ 10:00 בלילה. במידה ותינוק היה בוכה בלילה השומרת נתנה לו מי סוכר. בשמירה בבתי הילדים השתתפו רק אמהות לילדים, מכיוון שהיה להן ניסיון עם התינוקות.

בקבוצה של עופר הוא היה הבן היחיד בין מחזור של כ 15 בנות. המטפלות חשבו שזה לא לטובת עופר להיות התרנגול היחידי בחבורה של בנות והחליטו לצרף את הבן הבא שיולד, אפילו אם ההפרש של מספר חודשים יהיה גדול – דבר שבדרך כלל לא היה נהוג לעשות בבית התינוקות. שני הבנים עכ"פ נשארו חברים טובים עד היום.

ב 1962 נולד גיא. בהריון היו לי מחשבות ופחדים שמא לא אוכל לתת לו אותה אהבה כמו לבני הבכור. איך יהיה לי מקום לעוד אחד בצריף – כשהאהבה כל כך גדולה? אבל מיד עם לידתו הבנתי שאין שום בעיה – יש מספיק אהבה גם בשבילו... גיא היה <sup>הבן</sup> יפה, אהוב גם על אחיו. הקנאה אליו התבלטה רק בגיל

ההתבגרות. בתור ילדים הם היו משחקים ביחד, כי בתי הילדים שלהם היו צמודים אחד לשני. לא פעם היו כועסים עליהם שהם היו ביחד ולא במסגרת קבוצתם.

בשנה אחרי גיא נכנסתי להריון וילדתי בחודש השמיני בת – אילת. אחרי הלידה לא הביאו לי אותה ואני לא הבנתי מדוע. הגיעה אלי אחות הקיבוץ והסבירה לי שהילדה עם תסמונת Dawn ולא רצוי שאני אניק אותה. זאת היתה מכה גדולה אבל עבורי היא היתה פשוט בתי ולא הייתי מוכנה לוותר לא לראות אותה ולטפל בה. בעיני היא לא היתה שונה מאחרים. היות והיא היתה בעצם פג, המערכת שלה לא היתה מספיק מפותחת. אחרי 4 ימים בבית היינו חייבים לאשפז אותה בבית החולים. שם היא נפטרה אחרי 10 ימים. התאבלתי עליה, והיה לנו ולכל המשפחה מאוד עצוב. עופר קיבל את זה קשה ובכה מאוד. היום אני חושבת, שהיה עדיף כך, זה חסך לה ולכל המשפחה הרבה סבל. למרות החוויה הקשה הזאת רצינו עוד ילדים, הגיל של שנינו היה מתחת לגיל 30. וזה היה נדיר מאוד שבגיל ההורים שהוא כה צעיר מופיעה התסמונת. הרופאים רצו לבדוק מה הסיבה ועשו לנו בדיקות גנטיות. על כל פנים לא גילו שום סיבה שלא להביא עוד ילדים לעולם.

אחרי שנתיים ילדתי את ניר, שנולד במשקל של 4.300 ק"ג. פחדתי שגם אצלו משהו לא בסדר ושלא רוצים לספר לי את האמת. נכנסתי ממש לחרדה, עד כדי כך שנתנו לי זריקת הרגעה. רותי זירון, היתה אתי בזמן הלידה, והיא הרגיעה אותי ותמכה בי. בלילה לפני שניר נולד היו לי כבר כאבים. למרות זה הלכתי לעבוד לבית התינוקות. כשהכאבים גברו אמרו לי ללכת לשכב בבית ולא לזוז, כי אחרי הצהרים יש מסיבת פורים בגן והמילדת – המלווה את היולדות מטעם מעין-צבי חשבה שהיא חייבת להשתתף במסיבת בנה – אז נא לחכות! בשעה 1:00 פשוט כבר לא היתה ברירה ונסענו ללדת. נתנו לי קצת חומר מזרז- כי ידעו כבר שהתינוק גדול מאוד – ובשעה 16:00 רותי יכלה כבר לחזור למסיבת פורים, כי הייתי אחרי הלידה. לילדים שלי דאגתי מראש לתחפושות ולכל אחד מהם היתה שקית בגדים מוכנה. הם באו לבקר אותי מחופשים לבית החולים ושמחתי לראות אותם ולדעת שלא הפסידו את שמחת החג. הבנים אז שמחו לבקר את ניר בבית התינוקות. ליתר האמהות היו ילדים ראשונים ולא הבינו מדוע האחים צריכים להסתובב שם. כשניר היה בן שנה נכנסתי להריון. נודע לנו שיש אי-התאמה ב RH שלי ושל צבי והיינו במעקב. ילדתי בחודש השמיני את זיו. זכיתי כשבוע לההנות ממנו בבית, אבל אז הוא חלה ואושפז בעפולה, בבית החולים שם נחשבה מחלקת התינוקות למצויינת. גרתי שם אצל הורים של גיסי, משפחה בעפולה כדי להיות

קרובה אל התינוק. הוא היה חלש מדי כדי לינוק אף על פי שהיה לי דווקא הרבה חלב, כך שתינוקות אחרים נהנו ממנו. מצבו החמיר וחיתי כל הזמן בחרדה האם נגרם לו נזק בלתי הפיך. בכיתי כל היום כי היה לי מאוד קשה. בהתחלת סוכות הרופאים שלחו אותי הביתה כדי לנוח. למחרת קיבלנו את ההודעה שזיו נפטר – הגורל רצה אחרת. המשפחה קיבלה את הודעת האבדה קשה מאוד הסכמתי שיעבירו את גופתו למכון המחקר – אולי זה יעזור בעתיד למשפחה אחרת. אחרי זה לא הייתי מוכנה להסתכן עם לידה נוספת. ניר מאוד רצה עוד תינוק ושאל מדוע אין לנו עוד תינוק. בקבוצה היתה ילדה מאומצת והסבירו לה שיהיה לה עוד אח, גם הוא מאומץ. ניר מיד ביקש, שגם לנו יביאו תינוק מאומץ. גם אחרי מותו של זיו חזרתי לעבוד בבית התינוקות מרצוני. היה לי חשוב להיות במגע עם תינוקות – להיות בסביבת הילדים, אותם מאוד אהבתי, זה הקל עלי קצת את הכאב על האבדה שלי, במיוחד אחרי שהחלטתי לא ללדת יותר ילדים.. הרי עד גיל 30 – תוך 10 שנים עברתי 5 לידות. היום כשאני נזכרתי בתקופה ההיא כשהיו לי ילדים קטנים בהפרש גיל קטן, אינני מבינה איך הסתדרתי, אבל עובדה שזה "הלך". אפילו החלפתי לפעמים את צבי בתורנות, כדי שהוא יוכל לשחק כדור רגל בשבות. הם אהבו לראות את אבא משחק. היינו עולים לזיכרון ברגל – ילד בכל יד, בזמן שהייתי בהריון מתקדם. אינני יודעת איך הסתדרתי, אפילו שלפעמים היו צעקות – אבל בסה"כ היה לנו כייף ביחד.

### הלינה המשותפת

אני השלמתי עם הלינה המשותפת, אבל עופר פחות. הוא היה בורח בלילה מהגן והיה מגיע אחרי חצות ובשעות הקטנות של הלילה הביתה, ואז הייתי משכיבה אותו אצלנו. במשך הזמן זה נהפך לסידור קבוע אצלנו. כשגיא וניר גדלו קצת, גם הם דרשו לישון בבית – ניר כמעט באופן קבוע. הבית היה מלא, פעם ביקרו אותנו חברים והם שאלו: "מה זה כאן? אז עופר ענה: "זאת אכסניית הנוער שלנו". כך זה נמשך עד שהכיתה עברה לגור במוסד. בזמני חירום בטחוני הילדים ישנו בבית הילדים כי אצלנו בבית לא שמענו את האזעקה. צבי היה מגויס ואני ישנתי באחד מבתי הילדים על הרצפה, על מזרון. במצב הזה בחרתי שהילדים ירגישו בבתי הילדים יותר בטוחים. ניר שהיה בבית התינוקות – היה בורח מגיל 11 חודש הביתה. הוא היה מתפס על גדרות, על מיטות והיו מוצאים אותו במיטות של ילדים אחרים. פעם הגיע בזחילה עד לדשא שלפני חדר האוכל. במלחמת 6 הימים היתה בבוקר אזעקה כשהילדים היו בחצר, והם ירדו למקלט. ניר נשכח בחצר



במשך שעה כשהגדר היתה גבהה ואז המטפלות נדהמו למצוא אותו משחק לו בשלווה בחצר .

### טיולים משפחתיים

בכל שבת היינו רגילים לטייל בסביבה. היינו לוקחים אתנו כריכים ואוכלים אותם בטבע. לפעמים מצאנו פטריות, לפעמים בקיץ היינו הולכים לים ודגים שם דגים והשומר בבריכות היה מכין לנו את הארוחה. היה גם עץ ענק של תות עץ, והילדים היו מתפשטים, כדי לא להכתים את הבגדים וערכו "חגיגת התות".

### התאונה

ב יולי 1968<sup>9</sup> כשעופר היה בן 10, גיא בן 7 וניר בן 3. צבי נפצע בתאונת דרכים בנסיעה לחיפה. העבירו אותו ישר לבית החולים ברמב"ם בחיפה. בבקר למחרת הודיעו לי מהמרפאה שהוא נפצע קשה. מצאתי אותו במצב קשה ומשותק. פשוט לא יכולתי לתאר לעצמי איך צבי, איש כל כך פעיל, ספורטאי, יהיה מסוגל לשאת את מצבו. היו רגעים שלא הייתי בטוחה האם לא היה עבורו עדיף להיהרג במקום צבי משחק? איך אפשר לתאר אותו במצב כזה? אחרי כמה ימים הסבירו לילדים מה קרה לאבא. הרופאים לא הסכימו כמה שבועות שהילדים יבקרו אותו. אחרי השוק הראשוני, החלטתי שאם זהו המצב אז עלינו להתמודד עם זה עד כמה שאפשר על הצד הטוב ביותר שניתן. בהמשך הקפדתי יום יום להופיע אצל צבי מלובשת יפה ועם חיוך על הפנים. הייתי מאכילה אותו כל היום על הצד הטוב ביותר שניתן לעשות. בהמשך. הייתי מאכילה אותו כל הארוחות, כי הוא שכב שטוח על הגב בלי תנועה.

הייתי תופסת טרמפ לחיפה – או שנסעתי באוטובוס. הפרידה מניר היתה כל יום מאבק, הוא לא רצה לתת לי ללכת. השתדלתי לחזור בזמן הביתה, כדי לקחת את הילדים מבתי הילדים. לא זכיתי בהרבה התחשבות, לא מהמוסדות ולא מצדם של חברי הקיבוץ. בעיקר מה שנוגע לילדים שלי, שמצאו את עצמם פתאום במשך היום בלי אמא ובלי אבא. היה להם קשה מאוד, כי לא היו יכולים להבין במלואו את המצב. גם נתקלתי בחוסר גמישות – אפילו ניתן לומר קשיחות – כשלא ניתן לי לפנות בשעות המיועדות לכל מיני שירותים, כמו מחסן בגדים וכלבו. דניאלה לבין ואלכס היו יוצאי דופן. הם עזרו לי וילדים שלי הרבה מאוד, אפילו שגם להם היו בזמן ההוא תינוקות משלהם. למרות זה הם לפעמים לקחו גם את הילדים שלי, כשלא הספקתי לחזור. גיא היה בכיתה ב'. שיעורי בית שלהם היו על

הלוח בכיתה. ישבתי אתו בערבים, אפילו כבר בזמן של השכבת הילדים, כי לא הספקתי קודם לעשות זאת. להורים היו טענות, שאני עוד לא מכבה את האור בכיתה, כי לילדים שלהם זה מפריע להירדם. לא היה ביניהם אף אחד, שהיה מציע לגיא לעשות את שיעורי הבית ביחד עם הילד שלהם אחרי הצהריים. זה כאב לי מאוד. ההורים של צבי היו ממש בהלם ולא תיפקדו- מהם לא היה ניתן לצפות לשום עזרה מעשית. היה לי מזל, שהייתי במצב זה בקיבוץ, כך שהילדים היו מטופלים במשך היום ולא הייתי חייבת לדאוג למשק בית משלי ולפרנסה יום יומית. בצד שני – התחושה שלנו היתה, שאנחנו עומדים במצב שאנחנו לבד מול הבעיות הקשות והתוצאות של התאונה. צבי היה הנכה הראשון והקיבוץ והחברים לא ידעו "איך לאכול" את זה. ואולי גם אני לא ידעתי בדיוק למי לפנות ומה לבקש, כדי להקל על העומס.

### שיקום

לבית לוינשטיין נסעתי יום יום באוטובוס וחזרתי כדי לקחת את הילדים מבית הילדים. עבדתי במחסן ילדים בתיקונים מ 7:00 - 12:00, אחר כך נסעתי לבקר את צבי. הוא היה מאושפז בחדר ~~הילדים~~ <sup>אומיה</sup> של גולדה מאיר. היא היתה מבקרת אותה הרבה ובהזדמנות זו היא שוחחה גם אתנו והתייחסה מאוד יפה ובלבביות. לקראת שובו של צבי הביתה הוא היה קודם כל מגיע הביתה בסופו שבוע ואז הילדים היו אתנו בחדרי החולים – כי רק שם היו תנאים לשבת. לקראת שובו של צבי מבית לוינשטיין הביתה הכינו צריף במרכז הקיבוץ, מותאם לצרכים שלו, וזה היה מקום די מוצלח. כשהצריף היה מוכן צבי חזר ואנחנו התחלנו חיים חדשים – התארגנו לאט ולמדנו. תוך חיי יום יום – איך להסתדר. צבי היה ממשיך בתרגילי פיזיותרפיה גם בבית. צבי התחיל להתאמן בספורט לנכים במועדון "Spivak" וגם שחה בברכה במעין. הוא לא ויתר. כדי שיוכל להתפשט בנינו לו מסגרת מתקפלת ניידת עם וילון, וכך במשך הזמן המצאנו כל מיני פטנטים כדי להקל על התפקוד שלו. באותו הזמן צבי עשה ניסיונות ללכת עם סעד על הרגליים ועם קביים. כל משקל הגוף היה על הידיים וזה לא הצליח.. כשקיבל רכב, צבי התחיל לנסוע ל "ספיבאק" ונהנה מאוד גם מהאימונים וגם מהחברה של אנשים במצבו. בשלב יותר מאוחר ארגן מחנה אימון לנבחרת הנכים לפני נסיעה לחו"ל. צבי תמיד השתדל לתפקד כעצמאי ובחיי יום-יום הסתדר כמעט בלי עזרה ממני. הוא גם חזר להיות אבא לכל דבר והילדים הסתגלו למצבו בלי בעיות מיוחדות. באותו זמן גיא ועופר התאמנו בשחייה והגיעו להישגים יפים. שניהם היו אלופי הארץ בשכבת הגיל שלהם. צבי וגם אני היינו מאוד

מעורבים וליווינו אותם לאורך כל הדרך. ברור שזאת היתה גם גאווה מיוחדת לנו שהבנים הם גם ממשיכים את דרכו כספורטאים מעולים.

### עבודה באולפן

באותו הזמן התחלתי לעבוד עם ליצי גרזון באולפן כאם בית. זאת אומרת דאגתי לכל הצרכים של התלמידים ועזרתי להם גם בהשתלבותם באולפן ובקיבוץ. הבנתי אותם, כי זכרתי איך זה היה עבורי להיות תלמידה באולפן מעין. השתדלתי לעזור במיטב יכולתי. באולפן המשכתי לעבוד במשך חצי שנה, גם תמכנו בהם בתקופות קשות כמו בעת מלחמות – במיוחד. לכל מחזור של 6 חודשים אירגנו 2 טיולים גדולים, כל פעם לכמה ימים. אני מאוד אהבתי להצטרף לטיול, ידעתי שאני יכולה לנסוע אתם כי למרות היעדרותי, הסתדרו החיים בבית בסדר גמור, צבי השתלט על המצב והילדים עזרו. באולפן התחלפו הרכזים מדי פעם. אבל לאולפן הזה היה שם של אולפן לדוגמה.

### בבתי הילדים

אחרי חצי שנה החליפו אותי בבחורה יותר צעירה ואני עברתי לעבוד בבתי ילדים, עם כיתת בר-מצווה. העבודה אתם היתה אישית, לתת להם עזרה והכנה לאירועים. ליויתי אותם במשך 3 שנים.

### בכל בו

התחלתי לעבוד עם דבורה כרמלי בכל-בו ונהניתי מאוד. הייתי המרכזת, אחראית על החשבונות ובשמירה על התקציב. אני דרשתי שנעבוד בצורה ממוחשבת, כמו שנהוג בניהול עסק וכפי שעבדו בקיבוצים אחרים. יצאתי מהכלבו מאחר שההצעה שלי לא התקבלה. בתקופה שעבדתי באולפן השתתפתי בקורס במדרשת. רופין – יום אחד בשבוע. זה עזר לי גם בניהול הכלבו.

### וידאו

בנוסף לכך נסעתי פעם בשבוע עם שולמית קוגלמן למעגן מיכאל כדי ללמוד לערוך סרטי וידאו כי התחילו במעין צבי להסריט תיעוד חברים בוידאו-ביוזמת שולמית וגיורא גרזון. שולמית הציעה לי ללמוד עריכה. גם התיעוד וגם העריכה היו מאוד מעניינים. בהמשך התחלתי גם לצלם עם גיורא, מאוחר יותר צילמתי בעצמי. לפעמים היה קשה לשמוע את סיפורי החברים, אבל היה חשוב לתעד זאת ובמיוחד מה עבר עליהם במלחמה. את העריכה עשינו במעגן מיכאל והשתמשנו במכשור

שלהם בתשלום. הייתי גם לומדת עריכה באוניברסיטה תל אביב במשך שנה. הנלמד שם עזר רבות ושיפר את העריכה שלי, את השימוש במחשב לימדתי את עצמי – בלי קורסים. המפעל של הוידאו נפסק מחוסר תקציב. עד היום אני מאוד אוהבת לצלם ועכשיו אני התקדמתי ל DVD באופן פרטי.

המצב של צבי הורע במשך השנים והוא חלה ממחלת Syngomelian זאת מחלה שמופיעה מטראומה <sup>אומה צומופיעה</sup> סביב לגיל 40. היא גורמת לסתימה בתעלות עמוד השדרה ונוצר לחץ על העצבים שגורם לחולשת הגפיים ולחוסר ויסות של חום. לכן צבי היה זקוק ליותר עזרה. כבר 4 שנים מלווה אותו בחור פיליפיני שמקל גם על העומס שלי.

### תפקידים

3 פעמים הייתי רכזת ועדת שיכון וגם הייתי חברה בוועדת קליטה. היום אני גמלאית ומאוד עסוקה. יש לי תחביב של גידול צמחים, יש לי חממה קטנה וגינה גדולה ומטופחת. לפחות פעם בשבוע אני שמרטפית אצל הנכדים שלי בתל-אביב ואני נהנית מאוד מזה. אני גם מבשלת להם מה שהם אוהבים לאכול.

### הילדים

עופר – הבכור שלי – נהניתי להיות האמא, היה לי כייף לגדל אותו. אני אוהבת קירבת ילדים, בעיקר של תינוקות, ומובן מאליו שלילדים שלי היה לי יחס חם במיוחד. עופר היה תינוק ראשון שנולד בשכבת גיל של צבי. כך עופר היה ילד, שכל חבריו של צבי פינקו אותו ושיחקו אתו. עופר היה ילד מאוד חביב, אהב לנסוע באופניים ולרוץ אבל גם להקשיב לסיפורים ולצייר. הוא ידע לההנות מהכל, ילד מלא שמחת חיים.

אחרי שנתיים נולד גיא. עופר קיבל אותו יפה, אהב לשחק אתו. כמעט לא הרגשתי ב "קנאת אחים" – בניגוד לכל התיאוריות.

גיא היה עגלגל, חייכן עם תאבון בריא, היו לו הרבה עיסוקים, ידע להעסיק את עצמו. לשמחתו של צבי, שניהם אהבו ספורט. הם היו שחיינים מגיל צעיר ושניהם הגיעו להיות אלופי הארץ. הוא פרש בגיל 12, אבל התחיל להתאמן בכדור-סל. עופר המשיך בשחייה ובגיל 16 עבר לכדור מים.. שניהם השתתפו בקורסים לכדור סל והדריכו קבוצות ילדים בקיבוץ. עופר עד היום הוא מאמן נבחרת כדור מים ויש לו הישגים טובים..שניהם "ילדי בית" אחרי התחרויות היו תמיד עוד "קופצים" הביתה, והבית היה תמיד פתוח. היחסים ביני ובין הבנים שלי היו

יחסים מאוד פתוחים, הם שיתפו אותי בדברים שלא העיזו לשאול את אבא שלהם. הם הביאו הביתה גם כל "הלהיטים" במוזיקה וכך הייתי מעודכנת בהעדפות הנוער באותו הזמן. איך שאומרים: הייתי "Ju". הם נהגו להביא את החברים שלהם הביתה מכל הסביבה – כך שהם הוזמנו גם מאוחר יותר לחתונות בלי סוף. ניר נולד 5 שנים אחרי גיא. הוא היה ילד מאוד נוח ויפה. בגיל 11 חודש הוא התחיל ללכת ומאז היה "עצמאי מאוד" הוא הגיע לכל מקום. תמיד יצא לו לדרכו, ילד סקרן, התעניין בכל דבר שמסביבו. הוא היה בן 3 כשאבא נפצע בתאונת דרכים. זה היה קשה עבורו והוא נצמד מאוד אלי, כך שלשנינו היה קשה. הוא הרגיש שאני ממהרת כל בוקר לנסוע לבית החולים, לבקר את צבי ולא רצה לתת לי ללכת. הקרבה הזאת נשארה גם בהמשך, אנו מאוד קרובים אחד לשני – אפילו חושבים לפעמים את אותן המחשבות.

התאונה של צבי שינתה את אורך החיים שלנו. המשפחה התארגנה כך שחילקנו את העבודות בינינו והבנים השתתפו בכך לפי התור כמו: לשפוך את האשפה, להכין סלט, לשטוף כלים... וכו'. הבנים היו אז בני 10, 7, ו 3. עופר לקח הרבה אחריות על עצמו הרגיש שעליו לסייע לאחים וגם בבית. בתו של עופר בת ה- 13 טענה שאבא שלה מתנהג לפעמים כמו ילד. הסברתי לה שבתור ילד בן 10 הוא התנהג כמו מבוגר לכן הוא מחזיר לעצמו קצת את הילדות שלא היתה לו. עד היום הקשרים עם הילדים קרובים מאוד. הם מקשרים ודואגים לנו ואפילו שני הבנים שחיים בארצות הברית, מתייעצים אתנו ואנו משוחחים על כל דבר.

### במבט לאחור

במבט לאחור ברור שהתאונה גרמה לזעזוע במשפחה. בהתחלה הילדים סבלו מאוד, כשיום יום נסעתי לבית החולים, פתאום נעלמנו להם שנינו – גם האבא וגם האמא, כשצבי חזר הביתה כולנו התרגלנו לשגרת חים שונה ולמדנו לתפקד במצב החדש. הילדים השתתפו בתפקידים של יום יום ולמדו לעזור במשפחה וגם לעזור אחד לשני.

היו הרבה דברים שלא יכולנו להשתתף בהם בחיי הקיבוץ – היתה בעיה של נגישות. המצב השתפר כשצבי קיבל רכב צמוד – זה אפשר לו ניידות הוא היה יכול להביא את הילדים לחוגי הספורט השונים. זה היה חשוב לו וגם לבנים. בתקופה זו עוד לא היתה מודעות וניסיון בטיפול עם נכים בתנועה הקיבוצית לא היה בעצם עם מי להתייעץ ובדיעבד נעשו שגיאות בטיפול עם המוסדות. גם זכויותיו כנכה לא הובטחו. אפשר להגיד שהרעיון של הערבות ההדדית בקיבוץ לא באה לביטוי במלואו. הרגשתי שחברים לא מבינים את הצרכים של האדם המוגבל

ולא פעם אחת שמעתי חבר זה או אחר להתלונן על ההוצאות הרבות ברכישת הרכב או לבניית הדירה שהותאמה לצבי למרות שהיה לכך מימון כל זה הגיע מכספי הביטוח הלאומי, שמוכן מאליו נכנס לקופת המשק. גם בסידורים קטנים, אבל חשובים לנכה, לא היתה תמיד מחשבה תחילה, כמו לאפשר נגישות למקומות ציבוריים. אנחנו הסתדרנו לבד, בלי עזרה מבחוץ, כי צבי הצליח לעשות הרבה בכוח עצמו. רק בשנים האחרונות אנחנו נעזרים בעובד פיליפיני בגלל ירידה בתפקוד הידיים. היה לנו מאוד קשה לקבל איש זר לתוך המשפחה ולתוך הדירה, שממלא את התפקידים שבמשך שנים אני עשיתי אותם בעצמי. גם הרגשת הבית קצת נפגמה כי לא יכולים להיות כל כך חופשיים. מצד שני הניסיון שלי מאפשר לי להדריך אותו, כך שהכל נעשה כפי שנהגנו עד כה. יש לו מספיק כוח, כדי לעזור לו בברכת השחייה והוא גם יכול לקחת אותו לטייל בעגלה – דבר שהיה יותר מידי קשה בשבילי. מרלו – המטפל – משחרר אותי מחלק של הפעולות היום-יומיות וזה מאפשר לי לעסוק גם בתחביבים שלי- הגינון והמחשב. התחלתי גם לעסוק שוב בעבודות יד שונות.

לסיכום: אנו מאוד נהנים מהילדים. הם דואגים לנו לא פעם הם רוכשים עבורנו מכשירים וסידורים שמקלים על החיים. כאילו שהתהפכו התפקידים: הילדים דואגים להורים. איך היו החיים מתנהלים בלי התאונה של צבי? לשנינו יש הרבה רעיונות והיינו כנראה מגלים יוזמות והיינו יותר פנויים לפעילות בקיבוץ, למרות שצבי עד היום פעיל בהדרכת ספורט. בעידן החדש של הקיבוץ דואגים לנו יפה ואני מקווה שכך זה יימשך.